

Ηρωγμή

Τώρα, ένα τετραπλό όραμα βλέπω
κι ένα τετραπλό όραμα μου δόθηκε·
Είναι τετράπτυχο στην υπέρτατη τέρψη μου,
Και τρίπτυχο στην απαλή νύχτα της Μπιούλα,
Και δίπτυχο πάντα. Ας μας φυλάει ο Θεός
από το μοναδικό όραμα και του Νεύτωνα τον ύπνο!
WILLIAM BLAKE, «Ποιήματα από Επιστολές»

Αν ο πόλεμος είναι ένας τρόπος να διδάξει ο Θεός τους Αμερικανούς γεωγραφία, η ύφεση είναι ο τρόπος του να διδάξει σε όλους μας λίγα οικονομικά.

Το μεγάλο ξήλωμα του χρηματοπιστωτικού τομέα έδειξε ότι τα εξυπνότερα μαθηματικά μυαλά του πλανήτη, με την υποστήριξη κάποιων από τα πιο χοντρά πορτοφόλια, δεν κατασκεύασαν έναν ομαλό μηχανισμό που θα μας χάριζε διαρκή ευημερία, αλλά ένα φτηνό και γελοίο όχημα γεμάτο χρηματιστηριακές συναλλαγές, συμβόλαια ανταλλαγής και στοιχήματα πάνω σε άλλα στοιχήματα* που

* Στο πρωτότυπο Double Dares – ένα τηλεοπτικό παιχνίδι, οι όροι του οποίου περιγράφονται ως εξής από τον παρουσιαστή

μοιραία διαλύθηκε. Η ύφεση δεν προέκυψε από ένα έλλειμμα οικονομικής τεχνογνωσίας, αλλά σε μεγάλο βαθμό από ένα συγκεκριμένο είδος αδηφάγου πνεύματος του καπιταλισμού. Η λάμψη των ελεύθερων αγορών μάς τύφλωσε, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να αντιληφθούμε τον κόσμο υπό διαφορετικές οπτικές γωνίες. Όπως έγραψε ο Oscar Wilde πριν από περισσότερο από έναν αιώνα: «Στις μέρες μας, οι άνθρωποι ξέρουν την τιμή των πάντων, αλλά αγνοούν την αξία τους». Οι τιμές αποδείχθηκαν αλλοπρόσαλλοι οδηγοί: η κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού τομέα το 2008 συνέπεσε με τις κρίσεις στα τρόφιμα και στο πετρέλαιο. Εντούτοις, είμαστε μάλλον ανίκανοι να αξιολογούμε ή να αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο μας πέρα από το παραμορφωτικό πρίσμα των αγορών.

Ένα είναι σίγουρο: είναι απίθανο να μας σώσει ο τρόπος σκέψης που μας οδήγησε σε αυτό το χάλι. Το γεγονός ότι ακόμα και κάποιες από τις πιο αξιολογούμενες αναγκάστηκαν να προβληματιστούν ως προς τις λαθεμένες παραδοχές και απόψεις τους θα μπορούσε να μας προσφέρει κάποια παρηγοριά. Η πιο επώδυνη, ίσως, παραδοχή άγνοιας σημειώθηκε στις 23 Οκτωβρίου 2008, όταν ο Alan Greenspan, σε μια κατάμεστη αίθουσα ενώπιον της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής των Η.Π.Α. για την

του: «Θα σας κάνω μια ερώτηση κι αν δεν ξέρετε την απάντηση ή πιστεύετε ότι δεν την ξέρουν ούτε τα μέλη της αντίπαλης ομάδας, μπορείτε να τους προκαλέσετε [dare], διπλασιάζοντας το ποσό των χρημάτων που ήδη έχει στοιχηματιστεί, αλλά προσέξτε γιατί μπορεί να σηκώσουν το γάντι [double dare], τετραπλασιάζοντας το διεκδικούμενο ποσό, και να αναγκαστείτε είτε ν' απαντήσετε στην ερώτηση είτε να κάνετε διάφορα "επικίνδυνα" πράγματα (για παράδειγμα, ν' αδειάζετε έναν κουβά γάλα πάνω σας κτλ.)». (Σ.τ.Μ.)

εποπτεία και την κυβερνητική μεταρρύθμιση [House Committee on Oversight and Government Reform], περιέγραψε την αποτυχία της κοσμοθεωρίας του.

Ως πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των Ηνωμένων Πολιτειών [Federal Reserve – FED] τα τελευταία δεκαεννέα χρόνια, ο Greenspan υπήρξε ένας από τους πιο αναγνωρισμένους διαμορφωτές της παγκόσμιας οικονομίας. Με την κάρτα του αφοσιωμένου μέλους της ταξιαρχίας της ελεύθερης αγοράς, συνήθιζε να κάθεται στα πόδια της Ayn Rand, η οποία, αν και μάλλον άγνωστη εκτός των Ηνωμένων Πολιτειών, ασκεί ακόμα και σήμερα, πολλά χρόνια μετά το θάνατό της το 1982, σημαντική επιρροή. Το βιβλίο της *Ο Ατλας επαναστάτησε** [Atlas Shrugged], που εκδόθηκε το 1957 και στο οποίο οι ηρωικοί επιχειρηματικοί κολοσσοί αντιμάχονται τη «μάστιγα» των κυβερνητικών αξιωματούχων και των συνδικαλιστών, σκαρφάλωσε ψηλά στη λίστα των ευπώλητων. Αντιμετωπίζοντας τον αλτρουισμό ως «ηθικό κανιβαλισμό», η Rand ηγήθηκε μιας ακραία φιλελεύθερης σχολής σκέψης που η ίδια αποκαλούσε «αντικειμενισμό». Παρασυρμένος στον κύκλο της από τη μεθυστική αυτή φιλοσοφία, ο Greenspan κέρδισε το παρωνύμιο «το κοράκι» [The Undertaker] για τους εύθυμους τρόπους και τις ενδυματολογικές του προτιμήσεις. Όταν αποφάσισε να ακολουθήσει κυβερνητική σταδιοδρομία, έμοιαζε περισσότερο με χίπη που πήγαινε να καταταγεί στις δυνάμεις καταδρομών – ένα ολίσθημα που οι παλιοί φίλοι του δεν θα μπορούσαν ποτέ να συγχωρήσουν. Εντούτοις, ο Greenspan παρέμεινε, σε μεγάλο βαθμό, πιστός στη φιλοσοφία της Rand, συνεχίζοντας να πι-

* Αθήνα: Ωκεανίδα, 2011. (Σ.Τ.Ε.)

στεύει ότι ο εγωισμός θα μπορούσε να μας οδηγήσει στον καλύτερο δυνατό κόσμο και ότι κάθε μορφή περιορισμού θα κατέληγε σε καταστροφή.

Στα τέλη του 2008, ο Greenspan κλητεύθηκε να εμφανιστεί στο αμερικανικό Κογκρέσο για να καταθέσει σχετικά με την χρηματοπιστωτική κρίση. Η θητεία του στο τιμόνι της Ομοσπονδιακής Τράπεζας υπήρξε μακρά και ευδοκιμη, και το Κογκρέσο ήθελε να μάθει τι πήγε στραβά. Όταν άρχισε να διαβάζει την κατάθεσή του, έδειχνε εξαντλημένος. Το δέρμα του προσώπου του είχε «κρεμάσει», λες και είχαν στραγγίσει όλοι οι χυμοί που κάποτε του χάριζαν σφρίγος. Από την αρχή έδειξε να ταλαντεύεται. Αρχικά, στον πρώτο γύρο, τα έβαλε με τις πληροφορίες που είχε επεξεργαστεί. Αν ήταν απλώς σωστά τα δεδομένα, τα οικονομικά μοντέλα θα απέδιδαν και οι προβλέψεις θα ήταν καλύτερες. Σύμφωνα με όσα είπε ο ίδιος:

Ένα βραβείο Νόμπελ δόθηκε για την επινόηση του μοντέλου υπολογισμού των τιμών, στο οποίο θεμελιώθηκε, σε μεγάλο βαθμό, η ανάπτυξη των αγορών παραγωγών. Το σύγχρονο αυτό μοντέλο διαχείρισης κινδύνου κυριάρχησε ακλόνητο για δεκαετίες. Ωστόσο, το περασμένο καλοκαίρι, αυτό το οικοδόμημα κατέρρευσε πλήρως, γιατί τα δεδομένα που εισήχθησαν στα μοντέλα διαχείρισης κινδύνου κάλυπταν, σε γενικές γραμμές, μόνο τις δύο προηγούμενες δεκαετίες, που ήταν μια περίοδος ευφορίας. Αντιθέτως, αν τα μοντέλα προσαρμόζονταν με πιο πρόσφορες μεθόδους στις ιστορικές περιόδους έντασης, οι κεφαλαιακές απαιτήσεις θα ήταν πολύ υψηλότερες και, κατά τη γνώμη μου, ο χρηματοπιστωτικός τομέας σε πολύ καλύτερη κατάσταση σήμερα.¹

Πρόκειται για το γνωστό επιχείρημα «σκουπίδια βάζεις, σκουπίδια θα πάρεις» (garbage – in – garbage – out – G.I.G.O.): το μοντέλο λειτούργησε, αλλά οι εισαγόμενες παραδοχές και υποθέσεις για τον κίνδυνο και τα δεδομένα, που αφορούσαν μόνο στις παλιές καλές εποχές, ήταν εσφαλμένα, κι έτσι προέκυψαν εσφαλμένα και τα αντίστοιχα συμπεράσματα. Ο Henry Waxman, ένα από τα μέλη της επιτροπής και φανατικός πολέμιος του Greenspan, σε ρόλο εισαγγελέα, τον εξώθησε σε ένα ωριμότερο συμπέρασμα μέσω της γλαφυρής ανταλλαγής απόψεων που παρατίθεται στη συνέχεια:

Waxman: Η ερώτηση που θέλω να σας κάνω είναι η εξής: είχατε μια ιδεολογία, είχατε την πεποίθηση ότι οι ελεύθερες, ανταγωνιστικές αγορές – η δήλωσή σας έχει ως εξής: «Έχω, πράγματι, μια ιδεολογία. Η άποψή μου είναι ότι οι ελεύθερες, ανταγωνιστικές αγορές αποτελούν, με διαφορά, τον απaráμιλλο τρόπο οργάνωσης των οικονομιών. Έχουμε δοκιμάσει τη ρύθμιση, καμία απόπειρα δεν λειτούργησε αποτελεσματικά». Αυτή ήταν η δήλωσή σας. Είχατε την εξουσία να αποτρέψετε τις ανεύθυνες δανειοδοτικές πρακτικές που οδήγησαν στην κρίση των στεγαστικών δανείων χαμηλής φερεγγυότητας. Πολλοί σας συμβούλευαν σε αυτή την κατεύθυνση. Και τώρα, ολόκληρη η οικονομία μας πληρώνει το τίμημα. Αισθάνεστε ότι η ιδεολογία σας σας ώθησε να πάρετε αποφάσεις που θα ευχόσαστε σήμερα να μην είχατε πάρει;

Greenspan: Θυμηθείτε, ωστόσο, τι είναι ιδεολογία. Είναι ένα πλαίσιο ιδεών και αντιλήψεων με το οποίο [sic] οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν την πραγματικότητα-

τα. Όλοι μας έχουμε ένα τέτοιο πλαίσιο. Κι εσείς έχετε. Για να υπάρξετε, χρειάζεστε μια ιδεολογία. Το ερώτημα είναι αν είναι ακριβής ή όχι. Αυτό που σας λέω είναι το εξής: πράγματι, βρήκα τη ρωγμή, δεν ξέρω πόσο σημαντική ή μόνιμη θα είναι, αλλά το γεγονός αυτό με στενοχώρησε πάρα πολύ.

Waxman: Βρήκατε τη ρωγμή;

Greenspan: Βρήκα μια ρωγμή στο μοντέλο, το οποίο θεωρούσα ως την πιο σημαντική λειτουργική δομή που προσδιορίζει, σα να λέμε, το πώς κινείται ο κόσμος μας.

Waxman: Με άλλα λόγια, βρήκατε ότι η κοσμοθεωρία σας, η ιδεολογία σας, δεν ήταν ορθή, δεν ήταν λειτουργική.

Greenspan: Ακριβώς. Κι αυτός, ακριβώς, είναι ο λόγος για τον οποίο συγκλονίστηκα, γιατί για σαράντα ή και περισσότερα χρόνια πορεύτηκα με πολύ σημαντικά τεκμήρια που αποδείκνυαν ότι λειτουργούσε εξαιρετικά καλά.

Η «ρωγμή», για να είμαι σαφής, δεν ήταν ένα ήσσονος σημασίας ελάττωμα που είχε να κάνει με αναξιόπιστα και ευτελή δεδομένα. Κι ούτε ήταν το ακόμα μεγαλύτερο πρόβλημα του «Μαύρου κύκνου», που πραγματεύονται συγγραφείς, όπως ο Nassim Taleb, και αφορά στην αποτυχία μας να συνυπολογίσουμε στις αξιολογικές προβλέψεις μας εξαιρετικά απρόβλεπτα γεγονότα που, αν συμβούν, επιφέρουν καταστροφικές συνέπειες. Ωστόσο, η απρόβλεπτη «ρωγμή» του Greenspan ήταν ακόμη πιο θεμελιώδης, διότι εξύφανε την άποψή του για το πώς ήταν οργανωμένος ο κόσμος, για την ίδια την κοινωνιολογία της

αγοράς. Και, βέβαια, ο Greenspan δεν ήταν μόνος. Ο Larry Summers, ο βασικός οικονομικός σύμβουλος του προέδρου, αναγκάστηκε να παραδεχτεί ένα παρόμοιο λάθος – η άποψή του ότι η αγορά έχει την εγγενή ικανότητα να αυτοσταθεροποιείται «δέχτηκε θανάσιμο πλήγμα». ² Ο Hank Paulson, ο υπουργός Οικονομικών του προέδρου Bush, ανασήκωσε τους ώμους του με ένα παρόμοιο αίσθημα παραίτησης. Ακόμα και ο Jim Cramer, που παρουσιάζει την εκπομπή *Mad Money* στο τηλεοπτικό κανάλι CNBC, παραδέχτηκε την ήττα: «Ο μόνος που πραγματικά είχε δίκιο ήταν ο Karl Marx» ³. Ο ένας μετά τον άλλο, οι ιεροφάντες της ελεύθερης αγοράς συνειδητοποιούν ότι έχουν «παραδειγματιστεί».

Οι περισσότεροι από εμάς δεν έδωσαν την πρόπευσα σημασία στη βαρύτητα και στην προέκταση της παραδοχής του Greenspan. Αν “χτενίσετε” τους μεγάλους τίτλους των οικονομικών εφημερίδων, θα “φαρέψετε” πολλές αναλύσεις που συνάδουν με τον αρχικό ελιγμό του Greenspan, με τους ειδικούς να διηγούνται διάφορες ιστορίες για το πόσο λανθασμένα είχε τιμολογηθεί ο κίνδυνος (όπως πράγματι συνέβη), για το πώς η έλλειψη ρύθμισης δημιούργησε τις προϋποθέσεις διάχυσης του πανικού στο χρηματοπιστωτικό σύστημα (όπως πράγματι συνέβη) και για το πόσο οι δομές κινήτρων επιβράβευσαν τους επενδυτές που είχαν τη δυνατότητα να μεταθέσουν τον οικονομικό κίνδυνο στο απώτατο μέλλον (όπως πράγματι, επίσης, συνέβη) και πώς οι ιδεολόγοι των αγορών ακύρωσαν κάθε πολιτική «φραγής» που θα μπορούσε να βοηθήσει στην αποτροπή του (όπως πράγματι το έκαναν). Αλλά αυτές είναι απαντήσεις του τύπου «η κατάσταση θα μπορούσε να έχει ελεγχθεί αν είχε γίνει καλύτε-

ρος σχεδιασμός». Δεν είμαι σίγουρος ότι είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε τι θα μπορούσε πραγματικά να σημαίνει για εμάς η παραδοχή του Greenspan. Θα ήταν πολύ μεγάλο σοκ να έχουν κλονιστεί τα θεμέλια τόσο της κυβερνητικής όσο και της οικονομικής πολιτικής και να μην μπορούμε να τα επαναδομήσουμε.

Είναι σαν να ξυπνάτε ένα πρωί και να ανακαλύπτετε ότι έχετε μεταμορφωθεί σε κατσαρίδα.⁴ Αυτή είναι η κεντρική ιδέα της νουβέλας του Franz Kafka με τον τίτλο *Η μεταμόρφωση*. Στην πρώτη κιόλας πρόταση του έργου, ένας νεαρός πωλητής, ο Γκρέγκορ Σάμσα, ξυπνώντας από έναν εφιαλτικό ύπνο διαπιστώνει ότι έχει μεταμορφωθεί σε ένα τεράστιο έντομο. Η αντίδραση του Γκρέγκορ Σάμσα είναι αποκαλυπτική, μιας και λέει για τις αντιλήψεις μας λίγο περισσότερα πράγματα από όσα θα θέλαμε να ακούσουμε. Γιατί τι κάνει ο Σάμσα όταν ανακαλύπτει ότι είναι έντομο; Δεν τρέχει σκουίζοντας έξω από το δωμάτιό του ούτε αναρωτιέται πώς συνέβη αυτό ή τι σημαίνει αυτή η μεταμόρφωση και τι θα του προέκυπτε στο μέλλον. Ουσιαστικά, η αντίδρασή του συνοψίζεται στην εξής φράση: «Δυστυχία μου! Πώς θα κρατήσω τη δουλειά μου;»

Κάπως έτσι αντιδράσαμε και εμείς σε αυτή την οικονομική κρίση.

Αν και κανένας μας ακόμη δεν ξύπνησε στο σώμα ενός εντόμου, βρεθήκαμε όλοι σε έναν αναποδογυρισμένο κόσμο, όπου ό,τι μας είχαν πει πως είναι για το καλό μας αποδείχθηκε το αντίθετο. Η ρωγμή του Greenspan έχει σοβαρές επιπτώσεις – η πλήρης κατανόησή της θα σήμαινε τη ριζική επαναθεώρηση του τρόπου ζωής μας. Δεν χρειαζόμαστε απλώς και μόνο ένα νέο πρότυπο θεμελίωσης των προσδοκιών μας για την κοινωνία και την

οικονομία, βασισμένο σε ωριμότερες υποθέσεις για την ανθρώπινη φύση, αλλά και μια διαφορετική ιδεολογία περί ρύθμισης της ανταλλαγής αγαθών και υπηρεσιών.

Στον κόσμο του Greenspan οι τιμές προκαλούν ένα είδος σοβαρής ιδεολογικής ανανέωσής του. Παρέχουν έναν τρόπο να αντιληφθούμε και να κατανοήσουμε τις συλλογικές επιθυμίες και τους πόρους του μικρού μας πλανήτη. Αυτή είναι η οικονομική φιλοσοφία του Friedrich Hayek, σύμφωνα με την οποία οι τιμές είναι οι βλαστοί μέσων των οποίων γίνονται ευρύτερα γνωστές οι ανάγκες και οι επιθυμίες. Οι λάτρεις της επιστημονικής φαντασίας είναι ήδη εξοικειωμένοι με την εικόνα αυτή. Στην ταινία *Matrix*, οι απελευθερωμένοι άνθρωποι (και τα προγράμματα που τους καταδιώκουν) μπορούν να δουν τον κόσμο στη φυσική του μορφή, ως μια ψηφιακή βροχή συμβόλων και σημείων. Αυτού του είδους η επιστημονική φαντασία διευθύνει την οικονομία. Εκείνο που ατενίζουν με προσήλωση οι κυρίαρχοι του κόσμου στις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές είναι τα δεδομένα που βομβαρδίζουν την οθόνη των υπολογιστών τους: τα μάτια τους τρέχουν και καρφώνονται από οθόνη σε οθόνη, σε μια προσπάθεια να αντιληφθούν τι συμβαίνει στον κόσμο και να αποκομίσουν κέρδος από αυτή την αναζήτηση. Στο *Matrix*, τα σημάδια συνιστούσαν μια προσομοίωση του πραγματικού κόσμου, που έκρυβε περισσότερα από όσα αποκάλυπτε. Το πρόβλημα είναι ότι η αναξιόπιστη αυτή ψηφιακή εκτύπωση στις οθόνες των υπολογιστών έχει γίνει ο βασικός πυλώνας στο δράμα των συναλλαγών στις σύγχρονες αγορές.